

Date: 17th March-2026

MUVAFFAQIYATSIZLIK — BU QAYTA YUKLANISH NUQTASI: IMTIHON VA SERTIFIKATSIYA NATIJALARINI PEDAGOGIK QAYTA TALQIN QILISH

Qobilova Muazzamxon Axmadjonovna

To'raqo'rg'on tumani Ixtisoslashtirilgan

maktab kimyo fani o'qituvchisi

e-mail:qobilovamuazzam23@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada imtihonlar, olimpiadalar va milliy sertifikatlash tizimlarida past natija ko'rsatgan o'quvchilarning psixologik va kognitiv holati tahlil qilinadi. Muvaffaqiyatsizlikni "yakun" emas, balki "o'sish nuqtasi" sifatida talqin qilishning ilmiy asoslari ochib beriladi. Shuningdek, o'quvchilarda o'sish mentalitetini shakllantirish, refleksiya va metakognitiv yondashuvlar orqali qayta rivojlanish strategiyalari ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: muvaffaqiyatsizlik, growth mindset, refleksiya, metakognitsiya, motivatsiya, ta'lim sifati, motivasiya.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida baholash mexanizmlari (imtihon, olimpiada, milliy sertifikat) o'quvchilarning bilim darajasini aniqlash, ularni saralash hamda keyingi ta'lim bosqichlariga yo'naltirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, ushbu baholash tizimi nafaqat akademik ko'rsatkichlarni, balki o'quvchilarning psixologik holatini ham bevosita shakllantiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, yuqori natijaga yo'naltirilgan raqobat muhiti ayrim o'quvchilarda stress, xavotir va o'ziga nisbatan salbiy baho shakllanishiga olib keladi.

Dars tajribamda kuzatdimki, past natija olgan o'quvchilar ko'pincha o'z bilim darajasini emas, balki o'z shaxsini baholay boshlaydi. Ya'ni ular "men bu mavzuni tushunmadim" degan xulosaga kelish o'rniga, "men qobiliyatsizman" degan umumiy va noto'g'ri xulosaga keladi. Bu esa o'quvchining ichki motivatsiyasini pasaytiradi, mustaqil o'rganishga bo'lgan intilishini susaytiradi va keyingi ta'lim jarayonida passivlikni keltirib chiqaradi. Natijada muvaffaqiyatsizlik bir martalik holat bo'lib qolmay, balki tizimli muammoga aylanish xavfi yuzaga keladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchining natijaga nisbatan munosabati uning kelajakdagi muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, mashhur psixolog **Carol Dweck (2006)** tomonidan ilgari surilgan "o'sish mentaliteti" (growth mindset) nazariyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Unga ko'ra, insonning intellektual qobiliyatlari tug'ma va o'zgarmas emas, balki mehnat, to'g'ri strategiya va tajriba orqali rivojlanadi.

Dweck ta'kidlaydi: Ya'ni, muvaffaqiyatsizlik — bu yakuniy baho emas, balki rivojlanish uchun zarur bo'lgan axborotdir. Bu yondashuvga ko'ra, xato va kamchiliklar

Date: 17th March-2026

o'quvchining zaifligini emas, balki qaysi yo'nalishda ishlash kerakligini ko'rsatuvchi "diagnostik vosita" vazifasini bajaradi.

Shu o'rinda dars jarayonida kuzatgan yana bir muhim jihatni ta'kidlash joiz: agar o'quvchiga muvaffaqiyatsizlikning sabablari to'g'ri tushuntirilsa va u bilan individual ishlansa, u qisqa vaqt ichida sezilarli natijaga erisha oladi. Aksincha, muvaffaqiyatsizlikni shaxsiy kamchilik sifatida qabul qilgan o'quvchi asta-sekin o'qishdan uzoqlashadi.

Demak, pedagogik nuqtai nazardan asosiy vazifa — o'quvchilarga natijani emas, jarayonni qadrlashni o'rgatish, xatolarni jazolash emas, balki tahlil qilish muhitini yaratishdan iborat. Chunki aynan shu yondashuv orqali muvaffaqiyatsizlik "to'xtash nuqtasi"dan "rivojlanish nuqtasi"ga aylanishi mumkin.

Muvaffaqiyatsizlikning ilmiy talqini

Psixologiya va pedagogika fanlarida muvaffaqiyatsizlik quyidagi konsepsiyalar bilan bog'lanadi:

1. O'sish mentaliteti (Growth mindset)

Dweck nazariyasiga ko'ra, inson qobiliyatlari rivojlanishi mumkin. Past natija — bu vaqtinchalik holat.

2. Metakognitsiya (Flavell, 1979)

Metakognitiv yondashuv o'quvchining o'z fikrlash jarayonini nazorat qilishini ta'minlaydi.

3. Formativ baholash (Black & Wiliam, 1998)

Ular ta'kidlaydi: Ya'ni, baholash — yakun emas, balki o'rganish vositasi.

Muvaffaqiyatsizlik sabablarining ilmiy tahlili

Amaliy tajribam va ilmiy manbalar asosida quyidagi omillar ajratildi:

1. Kognitiv strategiya yetishmasligi

O'quvchi bilimni yodlaydi, lekin qo'llay olmaydi.

2. Metakognitiv nazoratning pastligi

O'quvchi "nimani bilaman, nimani bilmayman"ni ajrata olmaydi.

3. Emotsional faktorlar

Pekrun (2002)ga ko'ra: Ya'ni, qo'rquv va stress natijaga bevosita ta'sir qiladi.

4. Noto'g'ri motivatsiya

Faqat natijaga yo'naltirilgan motivatsiya tez so'nadi.

Muvaffaqiyatsizlikni qayta yuklanish nuqtasiga aylantirish strategiyalari

1. Reflektiv tahlil (Schön, 1983) — o'quvchi rivojlanishining ichki mexanizmi

Reflektiv tahlil zamonaviy pedagogikada o'quvchining o'z o'quv faoliyatini ongli ravishda anglash va boshqarishiga xizmat qiluvchi muhim metod hisoblanadi. **D. Schön (1983)** refleksiyaning "faoliyat ustida fikrlash" (reflection-on-action) va "faoliyat jarayonida fikrlash" (reflection-in-action) sifatida talqin qiladi. Bu esa o'quvchiga nafaqat natijani baholash, balki o'rganish jarayonini tahlil qilish imkonini beradi.

Dars tajribamda kuzatdimki, refleksiya muntazam qo'llanilganda o'quvchilar o'z xatolarini tan olishdan qo'rqmaydigan, balki ularni o'rganish manbai sifatida qabul

Date: 17th March-2026

qiladigan darajaga yetadi. Ayniqsa, imtihon yoki test natijalaridan keyin reflektiv tahlil o'quvchining keyingi natijalariga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Refleksiya savollarini chuqurlashtirish

Oddiy savollarni yanada tizimli va ilmiy asoslangan shaklga keltirish muhim. Quyidagi bosqichli refleksiya modeli samarali hisoblanadi:

1-bosqich: Diagnostik refleksiya (xatoni aniqlash)

- Men qayerda va qaysi turdagi savollarda xato qildim?
- Bu xato bilim yetishmasligi bilan bog'liqmi yoki e'tiborsizlik natijasimi?
- Qaysi mavzu yoki tushuncha menda eng ko'p qiyinchilik tug'dirdi?

2-bosqich: Sababiy tahlil (nima uchun?)

- Nima sababdan bu mavzuni to'liq tushunmadim?
- Qaysi o'qish usuli samarasiz bo'ldi?
- Vaqtni to'g'ri taqsimlay oldimmi?

3-bosqich: Strategik rejalashtirish (keyingi qadam)

- Qanday yangi strategiyani qo'llashim kerak?
- Qaysi resurslardan (kitob, video, test) foydalanaman?
- Qaysi mavzuni qayta o'rganishim zarur?

4-bosqich: Metakognitiv nazorat

- Men o'z bilim darajamni to'g'ri baholay oldimmi?
- Keyingi testda o'zimni qanday tekshiraman?
- O'rganish jarayonimni qanday nazorat qilaman?

Amaliy yondashuv (dars tajribasidan)

Darslarimda reflektiv tahlilni quyidagi shakllarda qo'llab ko'rdim:

• **“Xato daftar” usuli** — o'quvchi faqat xato qilgan savollarini yozib boradi va ularni tahlil qiladi

• **“3 savol — 1 reja” metodi**
(3 ta xato sababi + 1 ta aniq harakat rejasi)

• **Refleksiya kartochkalari** — dars oxirida qisqa yozma tahlil

Natijada shuni kuzatdimki:

- o'quvchilarda o'z-o'zini nazorat qilish (self-regulation) rivojlandi;
- xatolardan qo'rqish kamaydi;
- qayta topshirishda natijalar sezilarli yaxshilandi.

Ilmiy asos

Refleksiya nafaqat pedagogik metod, balki metakognitiv rivojlanishning asosiy vositasi hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, reflektiv o'rganish:

- bilimni chuqurlashtiradi;
- uzoq muddatli xotirani mustahkamlaydi;
- o'quvchining mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

Schön (1983) ta'kidlaydi: Ya'ni, refleksiya — tajribani haqiqiy bilimga aylantiruvchi jarayondir.

2. Metakognitiv o'qitish — “qanday o'rganishni o'rgatish” strategiyasi

Date: 17th March-2026

Metakognitiv o'qitish zamonaviy pedagogikaning eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u o'quvchining nafaqat bilim egallashini, balki o'z o'rganish jarayonini anglash, boshqarish va nazorat qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Oddiy qilib aytganda, bu — o'quvchiga “nimani o'rganish”dan ko'ra, “qanday o'rganish”ni o'rgatishdir.

Ilmiy adabiyotlarda bu tushuncha ilk bor **J. Flavell (1979)** tomonidan asoslab berilgan bo'lib, u metakognitsiyani quyidagicha ta'riflaydi: metakognitsiya — bu insonning o'z fikrlash jarayoni ustidan bilimga ega bo'lishi va uni boshqara olishidir.

Metakognitiv o'qitishning asosiy komponentlari

Metakognitiv yondashuv uch asosiy bosqichdan iborat:

1. Rejalashtirish

O'quvchi o'rganishni boshlashdan oldin o'z faoliyatini rejalashtiradi:

- Men nimani o'rganmoqchiman?
- Qaysi usul menga mos keladi?
- Qancha vaqt ajrataman?

2. Monitoring (Nazorat qilish)

O'rganish jarayonida o'quvchi o'zini kuzatadi:

- Men tushunayapmanmi yoki faqat o'qiyapmanmi?
- Qaysi joyda qiyinchilik bor?
- Yana tushuntirish yoki misol kerakmi?

3. Baholash

Jarayon yakunida o'quvchi o'z natijasini tahlil qiladi:

- Men maqsadga erishdimmi?
- Qaysi usul samarali bo'ldi?
- Keyingi safar nimani o'zgartiraman?

Dars tajribasidan (amaliy kuzatuv)

Darslarimda shuni kuzatdimki, metakognitiv yondashuvni qo'llagan o'quvchilar:

- mustaqil ishlashga tezroq moslashadi;
- xatolarini tez aniqlaydi;
- imtihonlarda vaqtni to'g'ri taqsimlay oladi.

Masalan, ayrim o'quvchilar ko'p o'qisa ham natija chiqara olmaydi. Sababini tahlil qilganimizda, ular **faqat yodlash bilan cheklanib**, o'z tushungan-tushunmaganini tekshirmasligi aniqlandi. Metakognitiv savollarni qo'llaganimizdan so'ng esa ularning natijalari sezilarli darajada yaxshilandi.

Metakognitiv savollar tizimi (amaliy qo'llanma)

O'quvchilar bilan ishlashda quyidagi savollar samarali bo'ldi:

O'rganishdan oldin:

- Bu mavzuda men nimani bilaman?
- Menda qanday savollar bor?

O'rganish jarayonida:

- Men bu yerda nimani tushunmayapman?

Date: 17th March-2026

- Qaysi usul menga yordam bermayapti?

O'rganishdan keyin:

- Men bu bilimni qayerda qo'llay olaman?
- Agar qayta o'qisam, nimani boshqacha qilaman?

Innovatsion metodlar

Metakognitiv o'qitishni kuchaytirish uchun quyidagi metodlarni qo'llash mumkin:

- **"O'ylab ovoz chiqarish"** — o'quvchi fikrlash jarayonini gapirib beradi
- **"O'zini baholash jadvali"** — o'quvchi o'z bilimni baholaydi
- **"Strategiya almashish"** — o'quvchilar bir-biriga o'rganish usullarini

o'rgatadi

- **"Metakognitiv kundalik"** — o'quvchi har kuni qanday o'rganganini yozadi

Ilmiy asos va ahamiyati

Zamonaviy tadqiqotlar (Zimmerman, 2002; Schraw, 1998) shuni ko'rsatadiki, metakognitiv ko'nikmalar:

- o'quvchining akademik muvaffaqiyatini oshiradi;
- mustaqil o'rganishni rivojlantiradi;
- uzoq muddatli bilimni shakllantiradi.

Shaxsiy tajribamda ham shuni ko'rdimki, "qanday o'rganishni bilgan" o'quvchi hatto past natijadan keyin ham tez tiklanadi va keyingi bosqichda yuqori natijaga erishadi.

3. Kichik qadamlar strategiyasi

Bandura (1997) o'z-o'ziga ishonchni oshirish uchun kichik muvaffaqiyatlarni muhim deb hisoblaydi.

4. Qayta motivatsiya modeli

Deci va Ryan (2000) o'z-o'zini aniqlash nazariyasida ichki motivatsiyaning ustunligini ta'kidlaydi.

Pedagogik tajriba (amaliy yondashuv)

O'z darslarimda shuni kuzatdimki, imtihondan yiqilgan o'quvchi bilan alohida ishlash quyidagi natijalarni berdi:

- qayta test natijalari 20–30% ga oshdi;
- o'quvchining o'ziga ishonchi tiklandi;
- mustaqil ishlash ko'nikmasi shakllandi.

Ayniqsa, o'quvchiga shunday yondashuv samarali bo'ldi:

"Sen yiqilmading, sen faqat hali tayyor emassan."

Kreativ pedagogik yondashuvlar

Quyidagi innovatsion metodlar samarali natija berdi:

- **"Xatolar laboratoriyasi"** — o'quvchilar faqat xatolarni tahlil qiladi
- **"Qayta urinish kuni"** — o'quvchi xatolarini tuzatib yana topshiradi
- **"O'sish kundaligi"** — har hafta rivojlanish yozib boriladi

Xulosa

Muvaffaqiyatsizlikni noto'g'ri talqin qilish o'quvchini to'xtatadi, to'g'ri talqin qilish esa uni rivojlantiradi.

Date: 17th March-2026

Ilmiy va amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki:

- muvaffaqiyatsizlik — bu rivojlanish bosqichi;
- to'g'ri pedagogik yondashuv natijani keskin yaxshilaydi;
- o'qituvchi qo'llab-quvvatlashi hal qiluvchi omildir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Dweck, C. (2006). *Mindset: The New Psychology of Success*.
2. Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring.
3. Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and classroom learning.
4. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*.
5. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). Intrinsic motivation.
6. Pekrun, R. (2002). Academic emotions in students.
7. Schön, D. A. (1983). The reflective practitioner.

